

Könyvsorozat készül, jó néhány írónk nyakig benne van a munkában, szorít az idő, mert az első kötetek 1970-ben, a felszabadulás huszonötödik évfordulóján jelennek meg. A sorozat címe — *Magyarország felfedezése* — olyan fajta irodalmi vállalkozásra utal, amilyenre nem készülődtek írónk a felszabadulás óta. Azelőtt igen, hiszen a sorozat címét is egy régebbi vállalkozástól örököltük el: az akkori „falukutató” írók *Magyarország felfedezése* címmel indítottak szociográfiai könyvsorozatot. Három kötet jelent meg, aztán ügyességi eljárás, bírói ítélet, börtön következett, a sorozat megszűnt.

Ez a mi mostani vállalkozásunk persze valami más: egy más fajta korban, más természetű, társadalomban, újfajta szándékokkal láttunk munkához. Csak a hevélet, az indíték állítható a régivel párhuzamba. A felfedezés hevülete és indítéka bennünk is munkál. Enélkül nem is érdemes dolgozni, vizsgálni — szociográfiai írni. Nos, a vállalkozás egyelőre a vizsgálódás, illetve a megírás állapotában van, de viták máris keletkeztek körülötte. A Kortárs szeptemberi számából derült ki elsősorban, ahol *Darvas József* vette szemügyre: egy-egy esetben milyen buktatói, akadályai vannak a felfedezésnek, a szociográfia írásának. Ha jól figyeltem, Darvas nem mást írt meg, mint a szociográfia mai szociográfiáját, hiszen tényeket vizsgál, elemez, véleményeket szembesít, összefüggésekre világít, s ez az eljárás feltétlenül hasonlít a szociográfia írás „menetéhez”.

Még mindig vitatkozunk azon is, olykor, hogy jó-e a sorozat címe: *Magyarország felfedezése*. En kezdettől jónak tartottam, most még jobbnak tartom. Mert úgy látszik, nem csak a megjelölő könyvek segítenek majd, hogy jobban ismerjük, értjük hazánkat, társadalmunkat, hanem a megismerésre irányuló írói erőfeszítés, meg a munka kísérő mellékzöngéi, még a vitánk is közelebb visznek állapotunk megértéséhez, annak felfedezéséhez; hol tartunk a közgondolkodásban, szellemi felkészültségben, sőt közérzet dolgában? Az már önmagában is közgondolkodásunk állapotára utal, hogy megélenkült a vita a szociográfia körül. Gondolom, az említett irodalmi vállalkozás méltó ügynek bizonyul ahhoz, hogy szenvedéllyel, felelősséggel álljunk mellé, vitatkozzunk érte. De hogy ez a vállalkozás egyáltalán elindulhatott — az is jellemző jegye közgondolkodásunk állapotának. Tizenöt-tizenhat évvel ezelőtt nem igen írtunk, írhattunk szociográfiai.

Most azonban frünk s vitatkozunk. Korábban is voltak már ekkorú vitáink. Tagadták is, védtek is. Létét egyesek megkérdőjelezték, mások megindokolták. Esztétikai, társadalmi, irodalomtörténeti érvek és ellenérvek kavargtak a vitában. Jómagam művelem a szociográfiát (vitatkoztam is érte eleget), mégsem tartozom azok közé, akik mindenáron való művelését minden körülmények között üdvösnek tartják. Miért?

Az írói szociográfia, úgy vélem, mint irodalmi műfaj, feltétlenül gazdagítja az irodalom önkifejező lehetőségeit, a műfajok skáláját, de nem feltétlenül tartom a gazdagság bizonyítékának. Sőt! A szociográfia barátai közt is vannak, akik úgy vélik, létét azzal indokolják, hogy a szociográfia az igaz, a nagy irodalom, a szép-irodalom előszobája. Az író itt találja meg a műfajok felé az utat, mert gazdagítja életismertetést, itt vesz nagy lélegzetet, hogy aztán beléphessen a magas irodalom áhított termébe. Akik így védik, rosszul védik. *Shakespeare, Dante, Jókai* nem írt szociográfiát. Még *Solohov* sem írt. A szo-

**Mocsár
Gábor**

OTTHONOSABB ORSZÁGÉRT

ciográfia nem előszoba, nem fegyverterem: nem esztétikai, hanem *társadalmi szükséglet* indokolja a létét. A mi régi nagy szociografizáló írói gárdánk, akikről a könyvsorozat címét előörököltük, nem szépirói ösztönüket vezették le általa, hanem társadalmi javító, tisztító szenvedélyüket. Inkább nagy regényeket, drámákat kellett volna írniok — ez az írói dolga voltaképpen —, de az akkori Magyarországon botcsinálta közgazdászokként, ideológusokként, mások helyett kellett a társadalommal törődniök. *Kellett* — ezen van a hangsúly. Nyertünk vele? Buzgalmunkkal? A társadalom minden bizonnyal. Ők egyénileg, mint írók, vesztek. Íróságuk sínylette meg, hogy a közösséget a maga valószínű és szerintük túrhelytelen állapotára igyekeztek ráébreszteni. Pokolba a halhatatlansággal — ez volt, gondolom, elhatározásuk indítója — ha egyszer élni nem lehet úgy, ahogy szeretnénk. Éretlen és értetlen közállapotok, felemás társadalmi viszonyok, egy jobb berendezésű világra való törekvés nyomása szorította rá a régieket, hogy szociográfiára adják magukat. Egy érett, közgondolkodásban tisztázott, jól elrendezett, harmonikus társadalomban mindenki azt csinálja, ami a dolga: az író ír. Regényt, drámát. A társadalom adatszervi felmérését a mindennapokkal való közvetlen törődést hagyja azoknak, akiknek ez a dolga: közgazdászoknak, szociológusoknak, politikusoknak.

Most, ezen a ponton bizonyára felbukkan egy kifogás és szemrehányó kérdés: talán ma is az éretlen és értetlen viszonyok, a közgondolkodás zavarai, a diszharmónia magyarázza, hogy megint szociográfiát művelnek az írók regény, meg dráma helyett? Hosszú volna a védekezés,

voltaképpen a magyarázkodás, bízom benne, hogy nincs rá szükség, mert elég érett közgondolkodásunk ahhoz, hogy fölösleges bizonygatni; más okok indítottak most munkára bennünket. Azt mondanám: főképpen mások. Azért „főképpen”, mert értetlenség, éretlenség ma is van, diszharmónia is van — mégsem ezen a talajon él meg a mai szociográfia. Hogy csak magamról beszéljek: én is benne vagyok a Magyarországi felfedezés című vállalkozásban, szociográfiát írok az alföldi olajbányászatról, olajbányászokról. Hát nem kényelmesebb volna, ha üldögélős regényírásba fognék, minthogy utazgatok, jövök, megyek, statisztikákat, felméréseket bújok, kutak körül téblábolok? Miért érzem mégis szükségét annak, hogy szociográfiát írjak? Ma? Nemcsak azért, mert érzem, olykor a bőrömről az értetlenséget, társadalmunk ellentmondásait, közgondolkodásunk zavarait, hanem elsősorban azért, mert úgy érzem: a mi tudatosan berendezkedő társadalmunknak szüksége is van rá, meg joga is van hozzá, hogy minél tüzetesebben megismerje önmagát, hogy úgy mondjam, minden műfajban. Tehát a tudomány, az irodalom, a művészet változatos, sajátos módszereit a lehető legszélesebb körben igénybe kell venni ahhoz, hogy társadalmunk vonásai minél tisztábban kirajzolódjanak.

De van itt más is. Közhellyé vált az a felismerés, hogy a tudomány, a technika fejlődésének felgyorsulása következtében ismereteink használhatósági, „felezési” ideje megrövidült. Amit tíz évvel ezelőtt tudott valaki a természettudomány egy-egy ágában, az ma már — tudásérték szempontjából — fele annak, amit ma kell tudnia ahhoz, hogy a kor színvonalán

maradhasson a szakmájában. Ennek a felismerésnek szerintem legalábbis annyi összefüggése, kényszerű kapcsolata van a társadalom ismeretének tudományával, hogy nagyomanvos nézeteinkkel, vélekedéseinkkel — még akkor is, ha ezek a hagyományos ítéletek mindössze tíz-tizenöt évvel ezelőtt alakultak ki —, olykor nem árt szembesíteni a gyorsan és dinamikusan változó valóságot. Ha ebben a valóságfeltárásban, felmutatásban, felfedezésben az irodalom a maga eszközeivel tud valamit segíteni, — hogyne tudna, hiszen ez is a dolga, — kötelessége megtenni. A minap egy vitán nallottam valakitől: itt, a mi szűkebb hazánkban, Szegeden, Csongrád megyében is oly gyorsan és oly viharos ütemben változnak a dolgok iparban, mezőgazdaságban, társadalmi igényekben, az utóbbi két három évben, hogy ezt nyomom követni, számontartani — nagy felelősség, nagy feladat. Tökéletesen igaz van. A társadalomban korábban felhalmozott erők, törekvések, a betáplált energiák éppen most, ezekben az években jelentkeznek láthatóan. De mennyire láthatóan! Gondoljunk, — az én szűkebb témámat érintve, — arra az ipari tájra, amely Szegedtől Makóig a szénhidrogén nyomán kezd kibontakozni, s azokra az emberi viszonyokra, kapcsolatokra is, amelyek ugyanitt, teljesen új módon kialakulnak.

Nos, érdemes vitatkozni a szociográfia célján, mibenlétén, de azon nem, hogy szükség van-e rá. En ezt a magam munkája közben lépten nyomon érzem. És épp emiatt nem értem azt a gyanakvást, akadémikusodást, értetlen ellenkezést, amely — Darvas említett cikkéből is, de más cikkekéből is szerezhetünk róla tudomást — egy-egy helyen, fórumon a szociográfia ellen erőre kapott. Elszigetelt ügyekről és jelekről van szó, de akkor sem értem. A magam tapasztalatai alapján nem értem. Ha munkám sora úgy hozta magával, bárhol, bárkivel, bármilyen szervnél, fórumnál segítséget kértem — mindenhol, mindenki készséggel állt az ügy mellé. Emlékszem, amikor a termális energia, az Alföld alatt rejtőző hévízkincs hasznosítása ügyében bejártam a fél Alföldre — tényekkel, gondolatokkal megrakodva tértem haza. Tudományos intézetek sorát tudnám felsorolni, melyek hivatalból is, de egy-egy szakemberük személyes buzgalmaiból is oly sok segítséget adtak nekem, hogy nélkülük felúton megakadtam volna készülő munkámban. Egyes emberek, hivatalos szervek legjobb gondolataikat adták „kölcson” — hogy a készülő szociográfia hiteles és eredményes legyen.

Mindez bennem azt a jó érzést szülte, hogy szükség van az írói szociográfiára: *társadalmunk legmozgókéonyabb, legélesebb látású, legtöbb eredményre törvő elemei találják szükségesnek*. Bizonyára azért, mert az írói megfogalmazás hatékonysága iránti igény is munkál bennük: hátha az író, akinek mégiscsak ez a dolga, a maga egyéni hevületét is hozzáadva, jobban és határozottabban tudja felkelteni a figyelmet a szóban forgó ügy iránt. A javítás, a jobbítás közös hajtóereje és indulata mozgatja az író tollát ma, hiszen a haladás, a jobbitás valóban közös ügy és közös érdek. Ebben van a Magyarországi felfedezés című vállalkozás létjoga, s ha a munkában részt vevő írók — magamat is beleértve — jól elvégzik a dolgukat, egy nagyon méltó célhoz jutunk közelebb: otthonosabbban, ismerősebben, magabiztosabban tudunk elhelyezkedni, berendezkedni a jobban megismert, felfedezett hazában, társadalomban.

Ahol talán nem is lesz szükség írói szociográfiára.

Szepesi Attila versei

TELELŐ

Csillag takar, felleg borít —
Ki látja árvaságod?
Erdő csontjág vetkezik —
Nézed a némaságból:

a tárgy is éled. Telelő
tetszhalott csak te lennél?
Öríz a rögben loppanó
gyökér feszes fegyelmét!

Borozva élek, mint a bölcse,
a világvegi zugban.
Az égre varjat úz a tél.
S bár sejtjeim hazudnak:

inkább a gördülő napot
hiszem, mint lomha szárnyát
a homálynak, mely meglegyint,
s verdes reményem árnyán.

Jégtündér táncol ablakod

világító ezüstfén.
Mozdulatától megremegett,
bár fátyla tiszta holdfény.

Ma még a fák a vonuló
dombok árny-katonái —
Holnap rácsuk alatt ki lép?
Parázsló arcát látni —

DAL

téli erdő vállam fölött
téli út a léptem alatt
befalazva hófehérbe
cinke vadkan ózsuta

utamon elvész a lábnymom
behavazza holdvilág
jaj vigyázz rám őrizz engem
sziporkázó éjszaka

ajtó nyíltott teát főztél
melengetett pillantásod
zene szölt a félhomályban
Antonio Vivaldi

hogy: „Várj rám”, de van-e még, aki várjon, és van-e még kit várni? Talán egy elkésett üzenet van benne, hogy: „Menekülj!”, vagy értesítés egy esküvőről, ami azután a háború miatt elmaradt...

Kivágódott az ajtó, és a kis Füves esett be rajta, hóna alatt az elmaradhatatlan rohamisak.

— Gyere gyorsan! Sanyó a templom mellett egy kézigránátot talált, és azt mondja, ha árrebb dobáljuk a törmelékot, talán még mást is találhatunk. Na! Nem jössz?

— Nem megyek.

Füves bambán nézett, aztán Zsolt kezére esett a tekintete, és még értetlenebbül bámult.

— Az mi?

— Levélsekreány.

— Na és? Mi van abban érdekes?

— Egy levél.

A máskor oly bőbeszédű Zsolt kurta válaszával elnémították a kis Füvest, aki — mivel nem értett semmit, és nem tudott szólni semmit — jobbnak látta, ha csendesen eloldalog.

A banda harsány röhögéssel fogadta beszámolóját.

— Levelet talált?

— Biztosan csírizzel zárták le a borítékot, és hozzáragadt, azért nem tud tőle megválni.

— Ráadásul kalitkában van a papírfecni, nehogy elrepüljön.

— Azt mondom, nézzük meg! Nem mindennapos műsor, az biztos.

Es mentek mindannyian. Az udvarban találkoztak össze Zsoltal. Sanyó harsányan, magabiztosan csapott le rá.

— Hallom, hogy meghülyültél, Zsolt! Mutasd a madárkát! Mit fogtál?

— A madárkát magamnak fogtam, és nem mutatom — hanezött a válasz.

— Mit félted azt a rohadt levelet? Talán a diliflepnid van benne, hogy annyira titkolod?

— Szálljatok le rólam!

— Neked írták a levelet?

— Nem. Nem tudom.

— Akkor nem a tiéd

— De. Az enyém.

— Sok a szöveg. Megnézem, aztán visszaadom.

— Ahhoz ugyan nem nyúl, mert szétverem a pofádat.

Ez a kemény, durva hang szokatlanul hangzott Zsolt szájából. Talán ennek volt köszönhető, hogy egy hagyjuk

a fenébe legyintéssel megindultak kifelé. Sanyó még annyit hozzátett:

— Rendben. De velünk nem jössz többet keservest járn, az biztos.

Füves még maradt egy percre, hogy négy szemközt beszélhessen Zsoltal.

— Ha tudom, hogy titok, nem szólok.

— Nem baj, Füves.

— És nekem sem mutatod meg? Nem fogok róla beszélni senkinek.

— Majd Egyszer.

Zsolt tudta, hogy ezzel még koránt sincs vége, és meg fogják próbálni újra, hogy megszerezze, ezért jobbnak látta eldugni, ha már nem őrizheti állandóan. És nem tévedt. Másnap beállított Sanyó. Egyedül. Mintha mi sem történt volna, hetet-havat összehordott, végül kibőkte.

— Ha ideadod, tied lehet a stukker, és szent a béke.

— Ha akarod, szent a béke, de a cserének semmi értelme. Hidd el, utólag nagyon megbánnád — zárta le az alkut Zsolt.

A hír, az izgalom továbbgyűrűzött a gyerekektől a felnőttekig.

Zsuzsa hallott elsőként a talált levélről, és rögtön futott keresni a fiút, aki nem került elő, csak késő este. Közben a lány egyre jobban belelovalta magát, ábrándjaiba.

— Tudtam, hogy ír — mondogatta magában. — Mikor el kellett mennie, azt mondta: „Bárhová kerülök, legközelebb a születésnapodra írni fogok, — ha még élek.” És írt. És él! És szeret! —

Este egy katoná érkezett, jelezve, hogy a gépkocsi kint várja. Zsuzsa egy pillanatig értetlenül nézett rá, aztán lehajította a fejét.

— Mondja meg a tiszt úrnak, hogy ma nem lehet. Beteg vagyok.

A felnőttek észrevették Zsuzsán, hogy valami történt. Némi faggatás után megtudták ő is, és izgalomba jöttek, és is az ismeretlen levél hírére.

— Látjátok, mégis él a fiam. Ő írt, ki más. Megmondtam én, megmondtam, hogy él — kiabálta félig sírva, félig nevetve Zsuzsa anyja.

— Ne csinálj ezt, mama! — kérte túlkialbálva Zsuzsa.

— Meg akarsz örülni? Tudod jól, hogy meghalt. Itt volt a barátja, aki eltemette. Elhozta az óráját is, meg a papírjait, meg mindent. Hagyd őt nyugodni, mama!

Aztán kissé megnyugodva hozzátette:

— De János írhattott. Hiszen megígérte: ha előbb nem, a születésnapomra ír

Fóti bácsi halkan közbeszólt.

— Attól tartok, nem ő írt. Ha valami jó van abban a levélben, Zsolt nem dugta volna el.

Ekkor lépett be a fiú. Fóti bácsi hozzá fordult.

— Figyelj rám fiam! Meg tudom érteni, hogy nem akarsz megmutatni azt a levelet, de ha már ugysí kitudódott, kár titkolózni. Nekem két fiam van és egy lányom. Egyikről sem tudok semmit már több mint egy éve. Sok mindent átvészeltünk mi már a feleségemmel, és egy kicsit a gyermekeinket is eltemettük. Ha rólunk van valami rossz hír, nyugadtan add ide!

— Nem, Fóti bácsi, nem maguknak szól, és egyáltalán közölünk senkinek sem szót. A levelet találtam. Az utca végén, annál a szétlőtt háznál, a romok közt.

— Fiácskám! A levelet akkor sem neked írták, és nem tarthatod meg — szölt közbe Zsolt mamája. — Hátha valaki várja. Te meg képes lenni elvenni tőle? Kinek van címezeve?

— Nem tudom. Benne van egy levélsekreányban, és nem láttam a címzést. Azt meg nem mondhatod, hogy elvettem valakitől. Tolvaj nem vagyok. A ház összedőlt, meghalt a levéllel együtt. A sírjából támasztottam föl ezt a levelet. A romok alól kapartam ki magamnak. Magamnak, és nem másnak. Szükségem van rá.

Aztán, hogy megmeneküljön a további rábeszéléstől, gyorsan kiment. Percekkel később beállított Sanyó, hóna alatt a leveles láda.

— Csókolom. Zsolt hol van?

— Kiment. Te meg jobban tennéd, ha nem mászkálnál éjszaka az utcán — korholták, aztán egymás szavába vágva ostromolták a kérdésekkel. — Mi van nálad? Ez az a levélsekreány? Hol a levél? Hogy került hozzád?

— Egyik srác lefigyelte, amikor eldugta. Megszereztük, és felnyitottuk. Nem tudom, mit evett rajta. Semmi fantáziát nem találtunk benne. Sem a pléhskatulyában, sem a levélben. Unalmas, nyílas szöveg.

Megnézték a borítékot. Egy öreg patikusnak volt címezve, aki még a háború kitörésekor elköltözött.

Zsolt robbant be, egy pillanatig döbbenet nézte a felfeszített levélsekreányt, aztán kiszakította kezükből a levelet, és apró darabokra tépte. Közben szünet nélkül káromkodott, dühösen, elkeseredetten, egyre csak káromkodott, nehogy elsríja magát. Aztán ledobta magát az ágyra, karjával eltakarta arcát, és így feküdt, míg a bánat álomba nem nyomta.